

## **Turistik Xizmatlar Bozorida Raqobatbardoshligini Aniqlashni Klaster Tahlilidan Foydalanish**

**R.A. Allayorov, SamISI tayanch doktorant.**

**O'zbekiston. [rallmail\\_uz@mail.ru](mailto:rallmail_uz@mail.ru)**

**Annotatsiya:** ushbu maqolada turistik xizmatlar ko'rsatayotgan mamlakatlarning bozordagi raqobatbardoshligi klasterining turli modellari qiyosiy tahlil asosida ularning ziyoratchilar klasterini shakllantirish belgilariga va raqobatbardoshlik omillariga muvofiqligiga ko'ra aniqlandi

**Kalit so'zlar:** raqobatbardoshligini, turistik klaster, ziyoratgohlar klasteri, klasterlar tashkil etilishi, sayyohlik yo'nalishi, maqsadlarni boshqarish. ziyoratchilar sayyohligi

Bugungi kunda turli turistik resurslarni xalqaro standartlarga muvofiq turistlarning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini baholashning eng universal vositasi - integratsiyalashgan ko'rsatkich, ya'ni turistik klasterlarning raqobatbardoshligi indeksi. Indeks dunyo mamlakatlarida statistika va ekspert ma'lumotlarini keng yoritib turish bilan ajralib turadi, bu esa turistik industriyaning raqobatbardoshligini baholaydigan turli va ko'plab omillarni hisobga olish imkonini beradi. Biroq, Jahon iqtisodiy forumi tomonidan taklif qilingan mamlakatlarda, turistik resurslarning muayyan majmui mavjudligiga asoslanib, muayyan hududda turizm turlarini hisobga olmaydi. Raqobatbardoshlikni yanada aniqroq baholash va turizmni rivojlantirish uchun mavjud vositalarni klasterlarni tahlil qilish, mamlakatda asosan rivojlangan turistik turlarni aniqlash va ichki raqobat intensivligining qiyosiy baholashni hisobga olish kerak. Bu turistik xizmatlarning jahon bozorida mamlakatlarning xalqaro raqobatbardoshligini ishonchli baholash uchun omillar va ko'rsatkichlar doirasini kengaytiradi.

Turizm turlarining har bir turi uchun ma'lum turdagi turistik turlarni rivojlantirishga ta'sir etadigan raqobatbardosh omillar mavjud. Biz yuqorida qayd etilgan tasnifga muvofiq ko'rsatilgan raqobatbardoshlik turlarini va turizm turlarini o'zaro bog'laymiz. Shu bilan birga, "ta'lim turizmi" va "boshqa ta'lim maqsadlari bilan sayohat qilish" umumiy maqsadli (ta'lim) borligi va maqsadga erishish uchun shu kabi

usullar (trening, maslahat) mavjudligi sababli bir toifani tashkil etishi mumkinligini nazarda tutaylik. Bundan umumiy maqsadga (reabilitatsiya va profilaktikaga) va unga erishish yo'nalishlarga (dam olish va regreations) ko'ra "rekreations- turizmi" va "boshqa sog'liqni saqlash tartib-qoidalarini" birlashtiramiz. "Turizmning boshqa turlari" va "boshqa maqsadlar" (tranzitdan tashqari) muhim turistik va pul oqimlarini etkazib berishga qodir emas deb hisoblang. Keling, 18 ta turizm turini raqobatbardoshlikning quyidagi 83 omillari bilan bog'laylik, har bir omilni turizmning muayyan turiga uch pog'ona bo'yicha baholang: 0 - omil turistik turning rivojlanishiga ta'sir qilmaydi; 1 - omil kichik ta'sirga ega; 2 - turizmning bunday turini rivojlantirish uchun omilning yo'qligi yoki mavjudligi zarur. Quyidagi mezonlarga asosanib, ekspert baholash usuli bilan ballarni yig'amiz:

- chet ellik turistlarni bir joyga borishga qaror qilishda ushbu omilning mavjudligi yoki yo'qligi ahamiyati (turistik oqimlaridan olingan ma'lumotlardan etakchi turizm yo'nalishlariga va bu ma'lumotlarni ushbu yo'nalishga solishtirish mumkin);

- ushbu omilning mamlakat ichkaridagi rekreations turistik infratuzilmasini tashkil qilish yoki rivojlantirish uchun ushbu omilning mavjudligi yoki mavjud emasligi.

Turli turdagi turizmni rivojlantirish uchun ahamiyatga ega bo'lgan raqobatbardoshlik omillarini tahlil qilish va baholash natijasida quyidagi xulosalar chiqaramiz.

Turistik turlarning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladigan omillar mavjud, ammo biz mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning umumiy holatini baholashga imkon beradi.

2.07 atrof muhitga oid shartnomalarni ratifikatsiya qilish;

4.04. Kasalxonalar yotoqlari mavjudligi;

5.04 Sektor bo'yicha yil davomida statistik ma'lumotlarning to'liqligi;

5.05 Sektor bo'yicha oylik, har chorakda statistik hisobotlarni o'z vaqtida taqdim etish;

6.04 1 ming kishiga ketadi. aholi soni.

Bir qator omillar mamlakatda turizmning ko'p turlarini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi:

1.04 vizalar rejimi;

6.01 havo transporti infratuzilmasining sifati;

8,01 xonalar soni;

10.01 Chipta narxi va aeroport xarajatlari;

12.02 Aholining xorijiy mehmonlarga bo'lgan munosabati.

Yuqorida keltirilgan omillar xorijiy turistlar safari maqsadiga qarab, turli xil turistik turlarni rivojlantirishga ta'sir qiladi (B ilovasi). WEF reytingida dastlabki o'nta pozitsiyani egallab turgan mamlakatlar uchun 1dan 10 gacha ko'rsatkichlar raqobatbardosh ustunlik ("1" ga, qolganlari esa) "0"). Agar mamlakat 11-dan 50-gacha bo'lgan reytingda o'z o'rnini egallasa, unda 11 dan 50 gacha bo'lgan ko'rsatkich ko'rsatkichi turistik xizmatlarning jahon bozorida raqobatbardoshligi uchun ijobiy ahamiyatga ega va bu turdagi turizmning ("1" ); agar mamlakat 50-yillardan boshlab va bundan keyin ham biron-bir ko'rsatkich bo'yicha bu ko'rsatkichni turizm sanoatining raqobatbardoshligi ("0" tayinlangan) salbiy ta'sirini ko'rsatadi. 51 va undan past bo'lgan pozitsiyalarga ega bo'lgan davlatlar uchun 51dan yuqori ko'rsatkichlar raqobatbardosh ustunlik hisoblanadi («1» belgilanadi), 51 ko'rsatkichdan past ko'rsatkich indikatoming raqobatbardoshlik salbiy ta'sirini ko'rsatadi («0» tayinlanadi).

Hisoblashlar uchun biz Chikago Universiteti mutaxassisleri tomonidan ijtimoiy fanlar bo'yicha amaliy tadqiqotlar o'tkazish uchun ishlab chiqilgan SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) dasturiy paketidan foydalanib, omil va klasterlarni tahlil qilish usullarini qo'lladik. Klasterlarni tahlil qilish vazifasi jahon bozorining tarmoqlarini aniqlash uchun klasterlar ichida bir hil turishdir. Taklif etilayotgan usul quyidagi bosqichlardan iborat.

1. Jahon turistik xizmatlari bozorida mamlakatlarning xalqaro raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari tizimini shakllantirish. Biz indikatorlarni tanlab olish uchun

quyidagilarga asos bo'ldik: turistik xizmatlarning global bozorining xususiyatlarini hisobga olgan holda namunalarning (jahon bozorining) vakillik darajasi, dasturda foydalanish uchun ma'lumotlar konvertatsiyasi. Ushbu mezonlarga muvofiq M. Porterning xalqaro raqobatbardoshlik omillari tasnifi metodologiyada qo'llanilib, bu turistik industriyaning raqobatbardoshligi va unga aloqador, qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar o'rtasidagi aloqani hisobga oladigan ko'rsatkichlar tizimini taqdim etishga imkon berdi.

**Jahon turistik xizmatlari bozorida mamlakatning xalqaro  
raqobatbardoshligini baholash ko'rsatkichlari**

| Omillar                             | Ko'rsatkich                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|-------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1. Omil shartlari                   | Turar joy binolari; etakchi avtomobil lizing kompaniyalari borligi; kasbiy tayyorgarligi mavjudligi; ixtisoslashtirilgan ta'lim xizmatlari mavjudligi; Jahon tabiiy meros ob'ektlari; atrof-muhit sifati; hayvonot dunyosi xilma-xilligi; Jahon madaniy meros ob'ektlari; sport stadionlari; intervalgacha chastota<br><br>xalq ko'rgazmalari va yarmarkalari                                                                      |
| 2. Talab shartlari                  | Internetdan individual foydalanish; statsionar telefon liniyalardan foydalanish; mobil aloqadan foydalanish; umr ko'rish davomiyligi; ichimlik suvi manbalarining mavjudligi; xarid qobiliyati; soliqqa tortish darajasi; yoqilg'i narxining darajasi; tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyati; ta'lim tizimining sifati; chet ellik mehmonlarga jamoatchilik munosabati;<br><br>tavsiya etilgan turistik ishlarini davom ettirish |
| 3. Tegishli va qo'llab-quvvatlovchi | Salomatlikni rivojlantirish; havo transporti infratuzilmasining sifati; ichki va xalqaro havo safarlarini rivojlantirish; yo'l                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |

|                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|---------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| tamoqlar                  | inshootlari holati; temir yo'l infratuzilmasining sifati; VISA kartalarini qabul qiladigan bankomatlar; B2B operatsiyalari uchun AKT infratuzilmasidan foydalanish; B2C operatsiyalari uchun Internetdan foydalanish.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 4. Kompaniya strategiyasi | Chipta narxi va aeroport xarajatlari; havo tashuvchilar soni; mehmonxonalarga joylashtirish uchun narxlar indeksi; kadrlar siyosati; chet el ishchilarini yollashning qulayligi; marketing va brending samaradorligini oshirish yonalishlari holati.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| 5. Tasodifiy hodisalar    | Terrorizmdan biznesning yo'qolishi; epidemik kasalliklardan biznesni yo'qotish va hokazo                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| 6. Davlat siyosati        | Mulk huquqlarini himoya qilish; mamlakatda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarga yo'lning ochiqqligi; viza rejimi; davlat siyosatining shaffofligi; biznesni boshlash tartibi; qat'iy atrof-muhitni tartibga solish; ekologik huquqni qo'llash amaliyoti; atrof-muhit sifati; kamyob va yo'qolib borayotgan hayvon va o'simliklarni muhofaza qilish; jinoyat holatini kamaytirish choralari; huquqni muhofaza qilish organlarining ishonchliligi; yo'l-transport hodisalar; davlat idoralari uchun turizm va sayyohlik sohasini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish; davlat tomonidan turizm sohasini rivojlantirishga qaratilayotgan siyosat |

2. *Xalqaro raqobatbardoshlik darajalariga yaqinlashib mamlakatlarning klasterlarini aniqlash va ularni o'rganish.* Klasterlarni tahlil qilish orqali biz raqobatdosh ko'rsatkichlar o'xshashligiga qarab, mamlakatlarni guruhlariga ajratib olamiz, turistik xizmatlarning jahon bozorida raqobatbardoshlik nuqtai nazaridan bir guruhga va bir-biridan uzoq mamlakatlar guruhiga kiritamiz.

3. *Rivojlanish uchun turistik turlarni aniqlash, mamlakatda eng katta raqobatbardosh ustunliklar mavjud o'rganish.* Klaster tahlilining raqobatdoshligini yanada aniqroq baholash uchun mamlakatga xos turizm turlarini aniqlash bilan to'ldiriladi. Ko'rsatkichlar tanlovi mamlakatda turizm turini rivojlantirish uchun omillarning mavjudligi (konferentsiya, biznes turizmi, ko'rgazma, lavozim, imtiyozli o'qish, savdo va reklama, madaniy missiya, ta'lim, plyaj, xarid qilish, sport, ta'lim, tadbir, yaqinlar va do'stlar, dam olish joyi, tranzit).

4. *Mamlakatning turistik indisturuyasi raqobat kuchliligini baholash.*

Mamlakatimiz turizm sanoatida raqobatbardosh kamchiliklarni aniq belgilash va turizm turiga ko'ra klasterdagi eng yaqin raqobatchilar bilan taqqoslaganda, M. Porteming beshta raqobat kuchlari nazariyasiga muvofiq, uni turistik xizmatlarning jahon bozoriga muvofiq ravishda raqobatbardoshlik yo'lagini yaratamiz.

Taklif etilgan vosita biz raqobatdosh mamlakatlarning dinamik va tizimli tahlilini amalga oshirishga, halokatlarning raqobatbardosh kamchiliklarini va afzalliklarini aniq belgilashga imkon beradi. Ushbu yondashuv turizmning rivojlanish jihatidan yaqin raqobatchilardan mamlakatning o'mini aniqlashning aniq vositasi bo'lib, keyingi gunuhga o'tish uchun maqsadlarni belgilab beradi.

Shunday qilib, tavsiya etilgan metodologik yondashuv berilgan turizmni rivojlantirishda muvaffaqiyatlarga erishgan ko'rsatkichlarni aniqlash qobiliyati, turizmning jahon bozorining asosiy segmentlarini turizmning eng maqbul turlariga mos ravishda belgilash, shuningdek, milliy turizm sanoatini yanada rivojlantirishda alohida qo'llanadi.

**Foidalanilgan adabiyotlar ro'yhati.**

1. Tourist Clusters, Destinations and Competitiveness, Theoretical issues and empirical evidence, edited by Francesco Capone, Routledge Taylor and Francis Group, London, New York, 2016.95 p.

2. Наталья Сорпова. Методические аспекты формирования туристского кластера. <https://pandia.ru/text/77/156/22996.php> (дата обращения: 10.04.2020).

3. Даниленко Н.Н., Рубцова Н.В. К вопросу о содержании понятия «Туристский кластер» // Региональная экономика: теория и практика. 2013. №33.

45-53 с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-soderzhanii-ponyatiya-turistskiy-klaster> (дата обращения: 12.04.2020).

4. Kim N., Wicks B. E. Rethinking Tourism Cluster Development Models for Global Competitiveness. July 30, 2010. International CHRIE Conference-Refereed Track. P. 28. Published by ScholarWorks@UMass Amherst, 2010. [http://scholarworks.umass.edu/refereed/CHRIE\\_2010/Friday/28](http://scholarworks.umass.edu/refereed/CHRIE_2010/Friday/28) (дата обращения: 13.04.2020).

5. Malakauskaite A., Navickas V. The role of clusters in the formation process of tourism sector competitiveness: conceptual novelties. Economics and Management, 2010, № 15. 149–154 pp.

6. Рубцова Наталья Владимировна Концептуальная модель туристского кластера: история вопроса и современный подход // Вестник ТГЭУ. 2014. №3 (71). 49-70 с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnaya-model-turistskogo-klastera-istoriya-voprosa-i-sovremennyy-podhod> (дата обращения: 08.04.2020).

7. Бойко А.Е. Формирование кластеров как инструмент повышения конкурентоспособности туристских услуг. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Новосибирск — 2011. 24 с.

8. Карпова Е.Г. Развитие сферы туристских услуг крупного туристского центра на основе кластерного подхода. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Санкт-Петербург — 2012. 19 с.

9. Морозов М.А., Львова Т.В. Кластерный подход в моделировании туристских дестинаций (на примере Красной Поляны). Вестник Российского государственного торгово-экономического университета. Научный журнал. № 9 (57). Москва. 2011. С.93-105.

10. Navruz-Zoda B., Ibragimov N. Ways of Applying Destination Management Concepts to the Development of Internal Tourism in Uzbekistan // International Tourism and Hospitality in the Digital Age. USA. – 2015. – 174-192 pp.